

Mönstrandens drogvanor 2001 – en sammanfattning

I samband med de teoretiska proven vid mönstringstillfället besvarar de mönstrande ett kortfattat frågeformulär om sina drogvanor. Detta sker anonymt och efter avslutat ifyllande lägger respondenten själv sin blankett i en uppsamlingslåda. Rikstäckande studier av mönstrandens drogvanor har genomförts sedan 1970 och hittills har närmare 1,3 miljoner personer deltagit. Handikappade, kroniskt sjuka och invandrare utan svenskt medborgarskap mönstrar inte. Normalt infinner sig bortåt 90% av de i Sverige mantalsskrivna männen i en ålderskohort.

Alla frågeundersökningar är behäftade med olika problem som kan ge upphov till felaktiga resultat. I metodavsnittet diskuterades bland annat betydelsen av enkäternas formgivning, uppdaterade frågeformuleringar, förändringar i ålderssammansättningen, bortfallsvariationer och liknande. Det konstaterades att tidsserierna, åtminstone t o m 1999, ger en tämligen obruten bild av drogvanornas utveckling, trots att undersökningarna genomgått flera olika förändringar samt att bortfallet varit betydande under vissa perioder. Betydelsen av enskilda siffror från enstaka år bör inte överdrivas och huvudsyftet med undersökningarna är att belysa utvecklingen över tid.

En förbättring av frågeformuläret 2000 ledde till att tidsserien för frågan om berusningsvanorna bröts. Sannolikt påverkade inte formulärbytet jämförbarheten för andra frågor, även om detta inte kan fastslås med full säkerhet eftersom den metodstudie som skulle kontrollera eventuella effekter inte genomfördes enligt instruktionerna.

Samma år ökade andelen som inte deltar i enkäten från normala 8% till 15%. Ökningen beror på en ambition att avsluta mönstringsprocessen så tidigt som möjligt i de fall en totalförsvarsplacering uppenbart inte kommer att bli aktuell. Ett sådant beslut kan baseras på såväl fysiska som psykiska aspekter, och det går inte att på något enkelt sätt att avgöra vilken betydelse detta haft för resultatens utseende. Bortfallet var särskilt högt vid Stockholmskontoret år 2001, varför resultaten från detta kontor med tillhörande län får betraktas som mera osäkra än de andra. Till följd av att bortfallet för Gotlands län var stort och selekterat så presenteras inga separata uppgifter för detta län år 2001.

Vid den senaste formuläruppdateringen år 2000 infördes frågor om rökning och snusning. Totalt var det år 2001 44% som använde tobak i någon av dessa former (jämfört med 42% föregående år). Närmare 28% rökte, varav knappt hälften var dagligrökare. Snusning uppgavs av 33%, varav två tredjedelar snusade varje dag. Grupperna överlappade delvis varandra då 16% både rökte och snusade.

Fram till 1977 låg andelen som berusade sig någon gång i veckan omkring 20%. Andelen minskade till cirka 6% under andra hälften av 1980-talet, för att åter öka under 1990-talet (19% 1999). Andelen som aldrig berusar sig uppvisade en i det närmaste spegelvänd utveckling. De två senaste årens resultat är inte jämförbara med de tidigare, beroende på att alkoholfrågekontexten ändrades 2000 när de tre första frågorna i AUDIT lades in i formuläret. Av dessa nya frågor framgår bl a att 10% inte drack alkohol överhuvudtaget, att 9% drack sex eller flera (definierade) glas alkohol vid ett och samma tillfälle åtminstone en gång i veckan samt att en tredjedel drack sju glas eller mer vid normalkonsumtionstillfället.

Den genomsnittliga AUDIT-poängen på de tre riskkonsumtionsfrågorna uppgick till 4,7 för samtliga respondenter eller 5,2 för alkoholkonsumenterna. Fjorton respektive 15% hamnade på en poäng om 8 eller däröver, ett värde som normalt sätts som gräns mellan acceptabelt och skadligt alkoholintag.

Andelen som brukar dricka starköl i berusningssyfte ökade från cirka 50% 1981 till 76% 1992. Därefter har en liten nedgång skett och 2001 angav 69% detta. Den näst vanligaste berusningsdrycken är sprit, vilket omkring 50% nämnt alltsedan 1981. Hembränd sprit som berusningsdryck ökade från 9 till 31% mellan 1988 och 1998 men har minskat till 21% år 2001. Frågor om smuggelsprit har ställts de senaste fem åren och ca 13% har svarat att de brukar dricka detta i berusningssyfte.

De tredje vanligaste berusningsdryckerna 2000 var folköl respektive cider (ca 36%). Folkölet nådde en topp 1998 (46%) efter att ha ökat från ca 20% i början av 1980-talet. Andelen som dricker alkohol i berusningssyfte har gått ned från 29 till 12% sedan frågan infördes 1997. Sedan samma år har omkring 9% svarat att de brukar berusa sig med starkvin och 17% med vanligt vin.

Narkotikaerfarenheten bland de mönstrande har genomgått likartade förändringar som det mest frekventa berusningsdrickandet. Under 1970-talet var andelen som någon gång provat narkotika relativt stor (16–18%) och nådde en topp 1980 med 19%. Därefter sjönk narkotikaerfarenheten kontinuerligt och nådde en lägsta nivå 1988 (6%). Sedan 1992 har emellertid andelen som provat narkotika ökat, från 6 till 18%. År 2001 svarade närmare hälften att de erbjudits eller haft möjlighet att pröva narkotika.

Den vanligaste narkotikaklassade drogen är cannabis. År 2001 uppgav 16% att de provat detta. Därefter kommer amfetamin, ecstasy respektive icke läkarförskrivna sömnmedel respektive lugnande medel (3-4%). Hallucinogena svampar, kokain, GHB respektive LSD nämndes av 1-2% medan ännu färre hade provat heroin. Drygt hälften av alla som använt narkotika hade enbart rökt cannabis och närmare hälften av dessa hade i sin tur endast gjort detta vid något enstaka tillfälle.

Andelen regelbundna narkotikaanvändare (använt senaste 30 dagarna) ökade mellan 1992 och 1999, från 1 till 3%, men har därefter legat still på denna nivå. Värdena var högre under 1970-talet (3-5%), i synnerhet under dess första hälft. Andelen som injicerat narkotika minskade från 1,5% under första halvan av 1970-talet till 1% under andra halvan. Under 1980-talets första hälft sjönk andelen ytterligare, till 0,3%, en siffra som varit oförändrat låg sedan dess.

Under 1970-talets första hälft var det relativt många som hade sniffat. Toppnoteringen gjordes 1974 med 24%. År 1980 hade andelen sjunkit till 10%. Frågan återinfördes 1998 och sedan dess har andelen minskat något och uppgick till 6% 2001.

Alltsedan 1994, då frågan ställdes för första gången, har 1% svarat att de provat anabola steroider. Andelen som någon gång använt tillväxthormon har hela tiden varit låg (0,4%) och frågan utgick 2000. Omkring hälften som tagit hormondopning har uppgett att de endast gjort detta någon enstaka gång. GHB förknippades tidigare främst med kroppsbyggarmiljöer men har nu spridit sig i övriga samhället. Drygt 1% uppgav sådan erfarenhet såväl 2000 som 2001.

Tydliga regionala skillnader förekommer i drogvanornas omfattning och märks till exempel i att mönstrande från storstadslänen ofta redovisar mer omfattande drogvanor och att de från norra Sverige ofta redovisar mindre omfattande drogvanor. Undantag finns naturligtvis och GHB var t ex vanligast i Västra Götaland, Västernorrland, Halland och Jämtland.

Skillnader i drogmönstren mellan länen har varit relativt bestående från ett år till ett annat, och detta gäller även vid jämförelser av medelvärden från 2000 och 2001.

En indelning i stora, mellanstora och små städer samt landsbygd visade att alkohol-, narkotika-, sniffnings- och dopningsvanorna var mest utbredda i större städer och minskade med avtagande folktäthet. Drogvanorna var således minst omfattande i landsbygdsområdena.

En jämförelse av de tre storstadsområdena med övriga riket visade på ännu större regionala skillnader. Exempelvis hade runt en fjärdedel av de

mönstrande från Stockholm, Göteborg och Malmö prövat narkotika medan motsvarande siffra för övriga riket var 15%. Under 1970- och 1980-talen var narkotikaerfarenheten högst i Storstockholm. Under 1990-talet uppmättes emellertid de högsta nivåerna oftast i Malmö. De två senaste åren har dock Malmö legat lägre.

Alkoholkonsumtionen uppvisade tydliga samband med övriga drogvanor. De som intensivkonsumerade någon gång i veckan eller oftare redovisade större erfarenheter av narkotika, dopnings- och snifningsmedel jämfört med övriga.

Utöver frågor om boendelän och uppväxtortens storlek ställdes även frågor om sysselsättning och utländsk bakgrund. Uppenbara samband mellan drogvanor och sysselsättning framkom. Drogvanorna var betydligt mer omfattande bland dem som varken studerade eller arbetade vid mönstringstillfället, jämfört med dem som studerade. De som arbetade intog en mellanställning.

Tydliga skillnader i drogvanorna framkom även beträffande härkomst. Intensivkonsumtion någon gång i veckan visade sig vara hälften så vanligt bland utlandsfödda jämfört med övriga mönstrande. Skillnaderna var ännu tydligare när det gällde att inte dricka alkohol överhuvudtaget. Detta uppgavs av tre gånger så många utlandsfödda jämfört med svenskfödda med svenskfödda föräldrar. Svenskfödda med två utlandsfödda föräldrar intog här en mellanställning medan de med en svenskfödd förälder snarast liknade infödda svenskar.

Narkotika-, snifnings-, rök- och dopningsvanorna var däremot något mer omfattande bland personer med utländsk bakgrund jämfört med infödda svenskar. Jämfört med övriga med utländsk bakgrund redovisade de som själva var utlandsfödda mindre omfattande erfarenhet av narkotika och snifning men större erfarenhet av anabola steroider och att ha injicerat narkotika. Det bör påpekas att begreppet "utländsk bakgrund" rymmer stora inomgruppsliga skillnader som kan ha betydelse för exempelvis drogvanorna, bl a med hänsyn till etnisk och kulturell bakgrund, något som kommande mönstringsrapporter avser att försöka belysa något ytterligare.

Sammantaget kan det konstateras, så långt detta låter sig göras, att alkohol- och narkotikavanorna ökat i omfattning under 1990-talet och de två första åren på 2000-talet. Data från 2000 och 2001 indikerar eventuellt en liten ökning av tobakskonsumtionen. Uppgifterna om dopningserfarenheten pekar på ett oförändrat läge medan snifningserfarenheten förefaller vara på nedåtgående. Det kan också konstateras att drogvanornas omfattning skiljer sig med avseende på uppväxtort, utländsk bakgrund och sysselsättning.